

Modern Türkiye Tarihi

Editör: Ahmet ŞİMŞEK

Zafer TOPRAK · İlhan TEKELİ · Vahdettin ENGİN · Fatma ACUN · Yasemin DOĞANER
Ahmet TALİMCİLER · Fahri SAKAL · Cenk REYHAN · Saffet SARIKAYA · İbrahim ŞİRİN
Mustafa GÜNDÜZ · Serkan YAZICI · Serif DEMİR · Ahmet YÜKSEL · Ahmet ÖZCAN
Funda SELÇUK ŞİRİN · Çağatay BENHÜR · Namık ÇENCEN · Canan Emek İNAN
Cem DOĞAN · Aslı ARSLAN · Yalın ALPAY

PEGEM AKADEMİ

sunum destekli dir

CamScanner ile tarandı

8. BÖLÜM

MODERN TÜRKİYE'DE EĞİTİM (1923-2019)

Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ
Yıldız Teknik Üniversitesi

KAVRAM VE OLGULAR

Milli Eğitim, Maarif Kongresi, Heyet-i İlmiye, Tevhid-i Tedrisat, Karma Eğitim, Harf İnkılâbı, Millet Mektepleri, Özel Öğretim, Köy Enstitüleri, Okullaşma, Okuma-Yazma Seferberliği.

İÇİNDEKİLER

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eğitim
İsmet İnönü Dönemi Eğitim
Menderes Dönemi Eğitim (1950-1960)
1960'tan 1980'e Demokrasi, Şiddet ve Hızlı Toplumsal Değişme Sürecinde Eğitim
"Yeni Dünya Düzeni"ne Geçiş: 1980-2002 Arasında Eğitim
"Modernizmi İçselleştirmek": 2002 Sonrası Türkiye'de Eğitim
2002 Sonrası Nicel Gelişmeler
Ders, Program, Felsefe Yönünden Gelişmeler

CamScanner ile tarandı

Modern hayatın getirdiği en önemli değişim ve yeniliklerden biri de eğitim hayatındaki farklılıklar olmuştur. Daha önce büyük ölçüde din eksenli olan eğitimin bazı temel unsurları bundan arınmış olsa da modern dönemde devlet ve toplum kontrolünde vücut bulmuştur. Bu yeni eğitimin en belirgin niteliği sekü-ler/laik, zorunlu, kontrollü, merkezî, karma ve belli ölçüde de parasız olmasıdır. Ulus-devletin meşruiyet ve sürdürülebilirlik ihtiyacı doğrultusunda icat edilen bu sistemin nitelik ve mahiyetini belirleyen ve kontrol eden devlettir.

Osmanlı eğitim sisteminin merkezî organı medrese ve diğer kurumların var oluş gerekçeleri, ideal insan ve toplum tipleri bakımından modern eğitim sisteminden farklı bir yapıya sahipti. Nitekim devletin 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren savaşlarda daha çok yenilmesi sonrasında devlet ve toplum hayatında köklü değişimlere gidildi. Başta ordu olmak üzere, hukuk, maliye, adliye ve maarif teşkilatında eskiyi gönülsüzce muhafaza ederek, iştiyakla yenilerinin alınması tercih edildi. Böylece ülkede hemen her alanda ikili bir zihniyet ve yaşam biçimi meydana geldi. 1770'lerden itibaren açılan yeni okulların sayısı II. Mahmut ve Abdülmecid döneminde arttı. II. Abdülhamid döneminde ise ciddi bir yaygınlığa ulaştı. Eğitimde müfredat, ritüel, yaygınlık ve merkezîlik bakımından en önemli gelişmeler 1880'lerden sonra görüldü. Bu dönemde Türkçeye yapılan vurgu yanında din ve ahlâk eğitiminin önemsenmesi, batılı zihniyet donanımında itaatkâr nesillerin yetiştirilmek istenmesi, eğitimin devlet elinde nasıl araçsallaştırılabileceğinin ve istendiği takdirde ideolojik bir aygıta dönüştürülebileceğinin ilk örneklerini gösterdi. Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı bir dönemde batılı eğitim imkânlarına sonuna kadar sarılması kendi içinde bir çelişki barındırsa da II. Meşrutiyet'in bunalımından sonra, yeni bir Türk devletinin kurulmasını sağladı.

II. Abdülhamid döneminde önce dinî sonra millî mahiyete vurgu yapan bir eğitim ortamı tasavvur edilirken[1] Balkan Savaşlarından sonra eğitimin milli karakterde olması ağırlık kazandı. Cumhuriyet döneminde bu ilke kesin olarak benimsendi. İttihat ve Terakki Cemiyeti etkisinde paramiliter bir yapıya büründürülen eğitim, aynı zamanda gelenekle ciddi bir çatışma evresine de girdi. Osmanlı son döneminde Batının pek çok eğitim yeniliği teorik ve pratikte denenirken Türk eğitimcilerin neredeyse ciddi hiçbir eğitim teorisi üretemediği söylenebilir. Ancak modern ideolojilerin ve alternatif eğitim paradigmalarının uygulamaları söylemsel olarak bolca tartışıldı ve bazıları zamanın ruhuna uygun olarak denendi. Bu dönemde eğitim, bireysel ve toplumsal taleplerin daha çok dikkate alındığı bir ortam sunmasına karşın, idarî, iktisadî ve pedagojik bakımlardan da tam bir dağınıklık manzarası sergiliyordu. Cumhuriyet'in eğitim inkılaplarının zihinsel alt

1 Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:12, 2008, s.16, 84.

yapısı büyük ölçüde II. Meşrutiyet dönemi pedagogları, düşünce adamları ve bürokratlarınca hazırlandı. Bu vadide, başta Ziya Gökalp olmak üzere, Tevfik Fikret, Emrullah Efendi, Mustafa Satı Bey, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Muallim Cevdet (İnançalp), Halide Edib (Adıvar), Mehmed Emin (Erişirgil), Halil Fikret (Kanad), Mustafa Rahmi (Balaban), Selim Sırrı (Tarcan), İhsan Sungu gibi isimler telif ve tercüme eserlerle Cumhuriyetin öncü eğitimcileri oldular.

1911'den 1922 sonuna kadar onlarca cephede savaşa girilmesine ve bir anlamda varlık-yokluk mücadelesi verilmesine karşın eğitimin ihmal edilmediği, yeniliklere ve alternatiflere imkân tanındığı görülmüştür. İstiklal Savaşı döneminde okullar mümkün olduğunca açık tutulmuştur. 1921'de Ankara Muallimler Kongresi toplanarak geleceğe ilişkin vizyon belirlenmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye'de geleceğin eğitiminin, "millî kültür, millî terbiye ve üretime yönelik eğitim"[2] ilkeleri etrafında şekillenmesi tasarlanırken, "eğitimde millilik, dinilik ve medenilik" en çok tartışılan konu olmuştur. Öğretmen örgütlerinin milli konularda olduğu kadar meslekî konularda da etkin olduğu bu dönemde, millî direnişe öğretmen ve öğrencilerin anlamlı katkıları olmuştur. Sivas ve Erzurum Kongreleriyle ilk TBMM'de 30 kadar öğretmen vekilin olması yeni devletin kurulmasında eğitimcilerin payını göstermektedir. Bu dönemde İstanbul'da Maarif Nezareti, Ankara'da da ilk başkanı Dr. Rıza Nur olan Maarif Vekâleti olmak üzere iki idari merkez vardır. Birincisi 1 Kasım 1922'de kaldırılmıştır. I. Dünya Savaşı sebebiyle birçoğu kapanmak zorunda kalan azınlık ve yabancı okulları kapatılmak istendiyse de 1923 sonrasında yeni statüler belirlenmiştir.

8 Mart 1923'te kabul edilen Misâk-ı Maarif ile dinî, millî ve çağdaş eğitime vurgu yapılmıştır. 15 Temmuz 1923'te yapılan, 1939 sonrası Maarif Şûralarının temeli sayılan 1. Heyet-i İlmiye toplantısında, eğitim bütün yönleriyle ele alınmış ve "eğitimde millîlik" ön plana çıkmıştır. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında en radikal değişim ve dönüşümlerin eğitim alanında görülmesi, modern ulus-devlet tasarımında eğitimin ne kadar kuvvetli bir araç olduğunun farkında olunduğuyla izah edilebilir. Cumhuriyet'i kuran kadrodan başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Kazım Karabekir, İsmet İnönü gibi isimler en kuvvetli toplumsal dönüştürme aracı olarak eğitimi görmüşlerdir.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eğitim

19. yüzyılın başlarından itibaren modern eğitim kurumlarına yatırım yapılmasına karşın Cumhuriyet'in ilk yıllarında okuma yazma oranının en iyi ihtimalle %10 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönemde ülkede toplam beş bin

2 Filiz Meşeci, "Erken/Atatürk Cumhuriyet Dönemi Eğitim, 1920-1938", *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi*, Ed. Mustafa Gündüz, İdeal & Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.122.

CamScanner ile tarandı

civarında yeni tarz okul, 12,000 kadar öğretmen, 355 bin kadar öğrenci vardır. 72 ortaokul, 23 lise, 64 meslek lisesi, 250 kadar öğretim elemanı ve 2,500 kadar talebesi olan bir üniversite eğitim yapmaktadır.[3] Bu tabloyu hızla müspet yönde değiştirebilmek için çağdaş (batılı/modern) eğitimin yurt sathına yayılması adına yabancı uzman daveti başta olmak üzere bir dizi çalışma başlatılmıştır. Okul adları ve programları hızla değiştirilirken, eğitim alanında en köklü değişim kuşkusuz 3 Mart 1924'te kabul edilen "öğretim birliği" anlamındaki *Tevhîd-i Tedrisat Kanunu* olmuştur. Aynı tarihte *Hilafet* ve Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'ni kaldıran kanun da kabul edilmiştir. İnkılap kanunları olarak bilinen bu yenilikler rejimin biçimlenmesi yanında eğitim sisteminin yapılanması bakımından da hayli önemlidir. Bu yasaların ortak hedefi Türkiye'de Tanzimat'tan beri devam eden laikleşme sürecini kanunlaştırmaktır. Bir ay sonra kabul edilecek Teşkilat-ı Esasiye Kanunu [1924 Anayasası] İslam'ın devletin resmî dini olduğu hükmüne yer vermişse de, 1928'de Anayasa'dan bu hüküm çıkarılmıştır.

Türk eğitim sisteminin belkemiğini oluşturan *Tevhîd-i Tedrisat* Tanzimat'tan beri devam eden eğitimde idarî dağınıklığa son vererek, eğitim ve ilimle ilgili bütün kurumları Maarif Vekaleti çatısı altında toplamıştır. Dinî otoritenin elindeki bütün eğitim kurumları da her türlü varlığıyla Maarif Vekâleti'ne devredilirken, dinî eğitim yapmak üzere imam-hatip okullarının ve dinî araştırmalar yapmak üzere ilahiyat fakültelerinin açılması öngörülmüştür. Kanunda karşılığı olmamasına karşın, Maarif Vekili Vasıf Çınar, medrese ve sıbyan mekteplerini bir hafta sonra kapatmıştır.

1924'ün yaz ayları ilköğretim programlarının yeniden hazırlanması ve karma eğitime geçiş tartışmaları ile geçmiştir. Bu tarihten itibaren ilköğretimde karma sistem kabul edilirken ilk program da hazırlanmıştır. 23 Nisan 1924'te toplanan II. Heyet-i İlmiye'de ilkokulların beş yıla indirilmesinden, orta ve lisenin ayrılmasına, liselere hukuk ve sosyoloji dersinin konulmasına varıncaya kadar geleceğin eğitim yapısını belirleyen pek çok teknik düzenleme ele alınmıştır. 1926'da hazırlanan *Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun,* Cumhuriyet dönemi idari yapısının temelini atmış ve bu kanun 1933'te kısmen değişmiştir. 17 Aralık 1925'te erken Cumhuriyet'in meşhur Maarif Vekili Mustafa Necati'nin başkanlığında yapılan III. Heyet-i İlmiye toplantısında alınan kararlar; eğitimin toplumsal hareketliliği sağlayıcı bir araç olarak görüldüğünü göstermesi yanında eğitimde fırsat eşitliğini sağlamayı da vaat etmiştir. Öğretmenler Cumhuriyet ideallerini yaymada aktif unsur olarak görülmüş, ilk ve orta öğretim ücretsiz hale getirilmiş, yatılı okulların yapılmasına ağırlık verilmesi istenmiştir. 1926'da Osmanlı'dan müdevver Meclis-i

3 *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1983, s.3-12.

Maarif-i Kebir adının Talim ve Terbiye Dairesi şeklinde değiştirilmesi önemli gelişmelerden biridir.

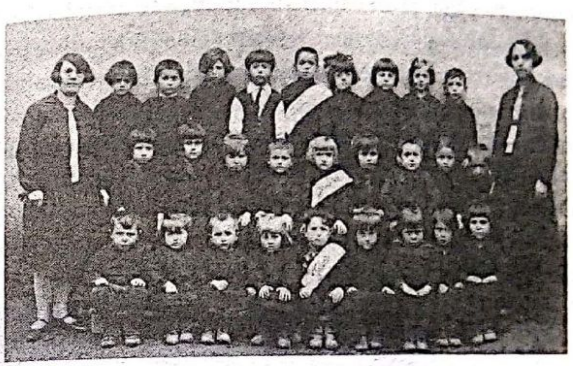

Ana Mektebi Gül Sınıfı - 1930

Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitime damgasını vuran gelişmelerden biri de bir Osmanlı modernleşme geleneği olan yurtdışından uzman davetidir. Çoğunluğu Avrupa'dan olmak üzere başta John Dewey, Oskar Frey, Ernest Egli, Alfred Künhe olmak üzere çok sayıda eğitimci Türkiye'nin eğitim vizyonunu belirlemek üzere incelemeler yapmış ve raporlar hazırlamışlaralarsa da eğitim tarihçisi Yahya Akyüz'e göre bunların anlamlı katkıları olmamıştır.[4] Geleceğin bürokratik ve siyasî makamlarına gelmek üzere yurt dışına talebe gönderme geleneği de artarak sürdürülmüş ve ilk yönetmelik 1928'de hazırlanmıştır.

Kamusal eğitim alanında ve bireylerin günlük yaşamında inkılapların belki de en tesirlisi Latin alfabesinin kabul edilmesi olmuştur. Eski harflere yönelik öğrenme zorluğu ve karışıklığı gibi gerekçeler ileri sürülse de alfabe devriminin temel gayesi köklü kültür değişimiyle yeni bir neslin yaratılmasıdır. 1 Ocak 1929'dan itibaren Arap harfli basım yasaklanırken, eğitim ve kültür sahasının yeni harfli kaynaklarını geleceği biçimlendirecek olanlar belirlemeye başlamıştır. Okur-yazarlığı hızla geliştirebilmek için de bir dizi önlem alınmıştır. Bunlardan biri farklı uygulama biçimleri olan Millet Mektepleri'dir. Yurttaşlık derslerinin de verildiği bu kurslarda 1935'te CHP'nin eğitim ve kültür kurumu Halkevlerine bağlanıncaya kadar bir milyonun üzerinde insanın okuma öğrendiği söylenebilir.

1930'lara gelindiğinde eğitim alanında üç önemli gelişmeden söz edilebilir: Bunlardan ilki, 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Tarih Kurumu) fark-

4 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi, M.Ö. 1000-M.S. 2019*, (31. Baskı). PegemA Yayınları, Ankara, 2019, s.410.

CamScanner ile tarandı

lı bir zihniyetle faaliyete başlaması, ikincisi 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Dil Kurumu) kurulması ve diğeri de 1933 Üniversite inkılabıdır. *Nutuk* adlı eseriyle geçmişten ziyade geleceği önemseyen, ileriyi biçimlendirmeyi amaçlayan Mustafa Kemal Atatürk'ün de direktifleriyle Türklüğü ve Türk medeniyetini morfolojik ve antropolojik niteliklerle tanımlayan yeni bir Türk tarih tezi bu dönemde kabul edilmiştir. Avrupa medeniyet dairesine girebilme, onlar tarafından kabul görme arzusuyla tarihin çarpıtılmaya varan yeniden yazımı, kavramsallaştırılması ve biçimlenmesi Türkiye'de dil ve tarih şuurunun, eğitim ortamlarında derin yaralar almasına sebep olmuştur. Özellikle 1933'ten sonra başlayan, 1940'larda ileri boyutlara taşınan dil reformu çalışmaları, Türkçenin bütün zenginlik, ahenk, felsefe ve müzikalitesinde ciddi hasara yol açan "öldürücül bir başarı" olmuştur.

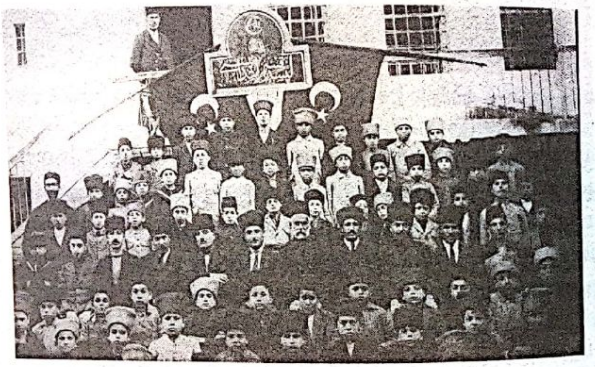

İlkmektep I. Sınıf Hatırası - 1919

Erken Cumhuriyet dönemi örgün eğitiminin temel niteliklerinden biri, başta Almanya ve İtalya'da olduğu gibi, militer bir ruh taşımasıdır. Toplu stadyum kutlamalarında, And törenlerinde, beden eğitimi ve izcilik derslerinde kışlayı aratmayan uygulamalarla, bütün eşitlikçi, ferdî ve demokratik söylemine karşın, hiyerarşik ve katı toplumsal yapıya sebep olacak eğitim ortamı inşa edilmiştir. Devletin iktisadî yetersizliğinden dolayı okul sayısının arttırılamaması, öğretmenlerin gereği kadar desteklenememesi gibi sebeplerle hayli disiplinli, erişim ve devamı hayli zor bir süreç tercih edilerek, özellikle ortaokul ve liselerde herkes tarafından başarısı teslim edilen bir eğitim üretilmiştir.

Osmanlı'dan sağlam bir öğretmen yetiştirme sistemi devralan Cumhuriyet, öğretmen okulu sayısını azaltıp, programında gerekli değişimleri yaparak devam ettirmiştir. Ancak, nüfusunun % 90'a yakını köylü olan toplum için köye yönelik öğretmen yetiştirilmesi ciddi bir ihtiyaçtı. 1926'da Denizli ve Kayseri'de Köy Mu-

allim Mektebi açıldıysa da 1931'de kapanmak durumunda kaldı. 1935'ten sonra daha çok gönüllülerden oluşan Köy Eğitmeni projesi başlatıldı. 1937'de yeniden Eskişehir ve İzmir'de Köy Muallim Mektepleri açıldı. Başarılı sonuçlar daha ileri düzeyde uygulamalar için örnek oldu.

Tevhid-i Tedrisat gereği dinî eğitim ve öğretim yapmak üzere 34 imam hatip mektebi açıldıysa da, 1926'ya gelindiğinde sadece İstanbul, Konya ve Kütahya'daki okullar ayakta kalabildi. Zira bu okulların eğitim yapmaması için her türlü bürokratik, siyasî, sosyal ve kültürel baskı üretiliyordu. 1931'de imam hatip okulları kapandığı gibi, 1926'dan itibaren farklı eğitim süreçlerinde okutulan din dersleri tedricen kaldırıldı. 1937'de köy ilköğretim okullarından da din derslerinin kaldırılmasıyla eğitimin hiçbir aşamasında din eğitimi bulunmadığı gibi sivil din eğitimine de sıkı denetim getirildi. Dini yayıncılık yok denecek seviyeye indi.

İsmet İnönü Dönemi Eğitim

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938'de ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olan M. İsmet İnönü'nün 1950'ye kadar devam eden iktidar dönemi, eğitim bakımından radikal değişimler ve derin sürekliliklerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Eğitim ve kültür politikaları bakımından bu dönemin ilk yarısına damgasını vuran isim Kemalist ve hümanist siyasetiyle Cumhuriyet döneminin en uzun süreli eğitim bakanı Hasan Âli Yücel olmuştur. Göreve geldiği ilk andan itibaren kapsamlı kongreler düzenleyerek durum tespiti yapan Yücel, işe ilköğretim seferberliğiyle başlamıştır. 1939'da yapılan I. Maarif Şûrâsı'nın teması, eğitimin planlanması ve köy okullarıyla meslek okullarının durumuydu. Kökeni II. Meşrutiyet dönemine kadar giden köye yönelik öğretmen yetiştirme politikası, CHP'nin siyasi politikalarıyla da örtüşünce Cumhuriyet tarihinin en tartışmalı projelerinden biri olan Köy Enstitüleri 17 Nisan 1940'ta eğitime başladı ve toplamda 21 Enstitü kuruldu. Köy Enstitülerinin öncüsü 1937'de kurulan köy öğretmen okullarıydı.

Cumhuriyet'in kurulması ve ardından gelen devrimlerin geniş halk kitlelerine yayılması ve içselleştirilmesi önemli meselelerden biriydi. Köy Enstitülerinin bu konuyla doğrudan bir ilgisi vardır. "*Kemalizm Türkiye'nin kentlerine ve kentlilerine devrimi getirmiş, fakat köylere hemen hiç el dokundurmamıştı. İkinci sessiz devrim şimdi ülkenin daha derin katlarına erişiyor ve yeni bir değişimi başlatıyordu*"[5]. Kitlelerin rejime kazandırılması, merkezî değerlerin çevreye aktarılması ve kırsal kesimin ekonomik ve kültürel olarak dönüştürülmesi 1930'lardan itibaren önem kazandı.[6] Köy Enstitüleri üzerine en önemli araştırmalardan birini yapan Kirby'e

5 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 472.

6 M. Asım Karaömerlioğlu, "Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, Sayı:76, 1998, s. 59

CamScanner ile tarandı

göre ise, asıl mesele "eğitimde nitelik meselesiydi ve mevcut eğitim sistemi nitelikli personel/öğretmen yetiştiremiyordu".[7]

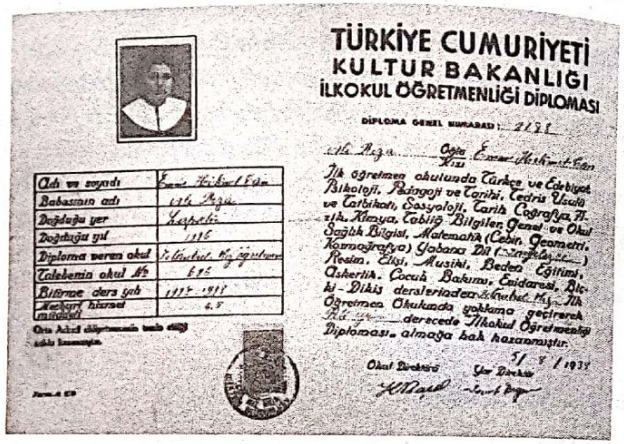

TÜRKİYE CUMURİYETİ
KULTUR BAKANLIĞI
İLKOKUL ÖĞRETMENLİĞİ DİPLOMASI

DİPLOMA GENEL NUMARASI : 2128

Ad ve soyadı: Emine Hikmet Eden
Babasının adı: Ali Rıza
Doğduğu yer: Kastamonu
Doğduğu yıl: 1916
Diploma veren okul: İstanbul Kız Öğretmen
Talebenin okul No: 642
Bitirme ders yılı: 1933 - 1937
Mezkur hizmet müddeti: 4,5

Orta okul öğretmenin tasdik edeceği

Kız Öğretmen okulunda Türkçe ve Edebiyat, Psikoloji, Pedagoji ve Tarihi, Tedris Usulü ve Tatbikatı, Sosyoloji, Tarih, Coğrafya, Fizik, Kimya, Tabiiî Bilgiler, Genel ve Okul Sağlık Bilgisi, Matematik (Cebir, Geometri, Komoşirafya) Yabancı Dil (İngilizce) Resim, Elişi, Musiki, Beden Eğitimi, Askerlik, Çocuk Bakımı, Evidaresi, Biçki - Dikiş derslerinden tahsil ve tetkikat muvaffakiyetini Öğretmen Okulunda yüksek derecede tahsil geçirerek Ilkokul Öğretmenliği Diploması almağa hak kazanmıştır.

Okul Direktörü — Yer Direktörü

5 / 8 / 1937

İstanbul Kız Öğretmen Okulu'nu 1937-38'de Bitiren Hikmet Tan'ın Diploması

Köy enstitüleri büyük ölçüde Pestalozzi ile başlayan, John Dewey ve Georg Kerschensteiner ile devam eden "iş eğitimi" prensiplerine göre kurulmuş bir projedir.[8] Enstitü müfredatının %40'ı kültür, %30'u ziraat, %30'u da teknik derslerden oluşuyordu. Bunun yanında sanat ve spor faaliyetleri de Enstitülerin dikkat çeken farklarından biriydi. Özellikle müzik ve tiyatro önde gelen sanat dersleriydi. Her öğrencinin en az bir müzik aletini –başta mandolin olmak üzere- çalması şarttı. Müzik ve diğer sanat dalları arasında gelenek ve yerli birikim yok denecek kadar azdı.

Köy enstitüleri pedagojik, sosyolojik ve politik yönleri olan köylüyü, köyde, köylü eliyle eğitme projesidir. Köye yönelik öğretmen yetiştirme, iş başında, pratik ve pragmatik ilkelere dayalı, eşitlikçi, çevreye uygun ve üretime yönelik eğitim ilerici ve anlamlı pratiklerdir. Ancak, Türkiye'nin toplum ve tarihsel değerleriyle mesafeli olması, felsefesini Anadolu'dan ziyade modernist ilkelerden alması ve siyasal olarak da merkezî değerlerin çevreye yayılmasını amaç edinmesi bakımından tartışmalı bir proje olarak değerlendirilmiştir.

Köy enstitüleri ile ilgili tartışmalar daha 1940'ta başlamıştı.[9] *Köy Enstitüleri Kanunu*'nun görüşüldüğü Meclis oturumuna 146 milletvekili katılmadı. Kanuna

7 Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, İmece Yayınları, Ankara, 1962, s.58.

8 Filiz Meşeci Giorgetti, "Training Village Children as Village Teachers for Village Work: The Turkish Village Institutes", *History of Education Review*, Cilt: 38, Sayı: 2, 2009, s.51.

9 Osman Kafadar, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Ed. Uygur Kocabaşoğlu, Cilt: III, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.72-78.

göre köylüler Enstitülerin inşaatında en az yirmi gün zorunlu çalışacak ve mezunlar 20 sene köyde mecburi hizmet yapacaktı. Enstitüler dönemin iktidarınca açılmış ve yine aynı iktidar ve kadro tarafından amacından uzaklaştırılarak bir anlamda kapatılmıştır. 1945'ten sonra Türkiye mecburen Amerika eksenli bir siyaset gütmeye zorlanınca, Köy Enstitüleri projesinin de sonu gelmiştir.

Enstitülere yönelik tartışma ve şikâyetlerin artması neticesinde Milli Şef İsmet İnönü, adları Köy Enstitüleriyle özdeşleşen Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'i 5 Ağustos 1946'da, İsmail Hakkı Tonguç'u da 25 Eylül 1946'da görevden almıştır. 1943'te eğitime başlayan ve Köy Enstitülerinin akademisi sayılan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü 1948'de kapatılmış, sonrasında enstitülerin programında kapsamlı değişiklik yapılarak "*yaparak, yaşayarak öğrenme ve üretim*" ilkesine son verilmiştir. Programdan psikoloji ve sosyoloji gibi dersler kaldırılmış, yabancı dil eğitimi seçmeli hâle getirilmiş, tarım ve teknik derslerinin saati azaltılmıştır. Böylece Köy Enstitülerinin programı ile şehirlerdeki öğretmen okullarının programları arasında fark kalmamıştır. 1950-1951'de kız öğrenciler ayrı enstitülerde toplanmış ve karma eğitime son verilmiştir. Aynı senede Sağlık Bakanlığı'nın köy sağlık memurlarına ihtiyaç kalmadığını bildirmesi üzerine, Enstitülerdeki sağlık kolları kapatılmıştır. Köy Enstitüleri, 1954'te ilköğretmen okuluna dönüştürülerek son bulmuştur.

Hasan Âli Yücel'in önderliğinde 1938'den itibaren *Türk Hümanizmi* adı verilen kültür devrimine sıkı bir şekilde devam edilmiştir. Öncelikli olarak 1. Türk Neşriyat Kongresi düzenlenmiş ve basın yayın faaliyetlerine hız verilmiştir. Teşekkül eden terimler komisyonu eliyle dilde tasfiye hareketine hız verilirken, Tercüme Bürosu marifetiyle de Batılı klasikler Türkçeye aktarılarak Türkiye "çeviri cennetine" dönmüştür. *Tercüme Dergisi*'nin yayını ve İslâm Ansiklopedisi'nin tercümesi de dönemin büyük projelerindendir. Bunun yanında Osmanlı tarihinin daha ilmî yazılabilmesi için çalışmalar başlamış, Tanzimat'ın 100. yılı ilmî bir etkinlikle kutlanmıştır. 1942-43'te yapılan II. Maarif Şûrâ'sında dil, tarih ve ahlâk öğretimi köklü olarak ele alınmıştır. Radyo programları ve eğitimleri bu dönemde başlamış, 1948'de Ankara'da Milli Kütüphane kurulmuştur. Bütün bu çalışmalar halkevleri ve halkodaları tarafından mobilize edilerek yurt sathına yayılmaya çalışılmıştır. Halkevlerinin merkezî yayın organı *Ülkü*'ye göre sadece 1940'ta yurt sathında 1,282,824 dinleyiciye 4533 konferans verilmiştir. 1943'te konferansların sayısı 25,000'e ulaşmıştır. Halkevlerinde yapılan diğer etkinliklere 7 milyondan fazla kişi katılmıştır.[10] Bu dönemde bale ve opera okulları da açılmış, Devlet Konservatuvarı yabancı hocalarla güçlendirilmiştir.

10 Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, (Hazırlayan ve Çeviren: Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.342.

CamScanner ile tarandı

1945'ten sonra Türkiye'nin siyasî tercih ve yönelimlerindeki ciddi değişimler, eğitim ve kültür faaliyetlerinin seyrini de etkilemiştir. Cumhuriyet döneminde çok partili hayata yeniden geçişle birlikte eğitimde demokratikleşme, okul-aile işbirliği, toplumsal taleplerin dikkate alınması ve Amerikan eğitim sisteminin taklidi yolunda adımlar atılmıştır. *1948 İlköğretim Programı* Amerikan eğitim programı doğrultusunda yeniden yazılmış, 1949'da Fulbright Komisyonu kurulmuş, okullara "süt tozu" dağıtılmıştır.

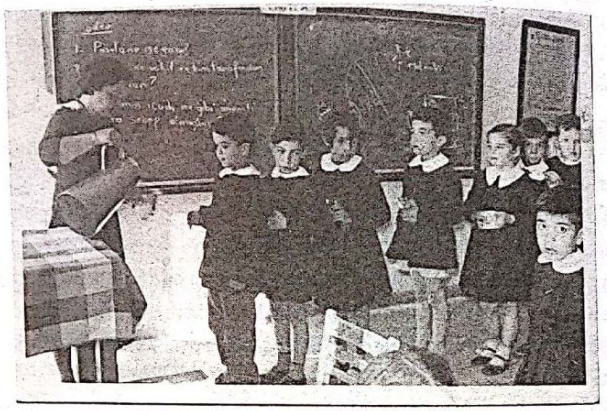

Okulda Süt Dağıtımı

1946 sonrasında iktidar, din ve din eğitimi meselesini yeniden gündemine almak zorunda kalmıştır. CHP'nin 1974 Kurultayı'nda din ve laiklik hakkında ciddi tartışmalar yapılmıştır. 1948'de ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında iki saat, "program dışı ve seçmeli" din dersleri verilmesi kabul edilmişse de bir sene sonra tatbike başlanmıştır. Aynı yıl 6 imam hatip okulu ve Ankara Üniversitesi'ne bağlı ilahiyat fakültesiyle birlikte, Kur'an kursları da açılmıştır. Dinî neşriyat da 1948 sonrasında canlanmaya başlamıştır.[11]

İnönü döneminde devletçilik ilkesinin gereği olarak özel okullaşmaya çok yer verildiği söylenemez. İnönü döneminin sonlarına doğru farklı düzeylerde ve illerde 39 Türk özel okulu varken; Ermenilerin 40, Rumların 42, Musevilerin 8 okulu vardır. Buna karşın, 1947'de başta Amerika, Fransa ve İngiltere'ye ait 45 yabancı okul eğitim vermektedir.[12] "Özel eğitim" yapan İzmir'de sadece bir okul bulunmaktadır. Anaokulları sayısında da bu dönemde gelişme olmamıştır.

11 Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015, s.163, 170.

12 Nevzat Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi-Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1948, s.675-679.

Menderes Dönemi Eğitim (1950-1960)

14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesiyle siyasi, ekonomik ve kültürel hayatta ciddi değişimler olmuştur. 1950-1960 arasında beş ayrı hükûmet kurulmuş ve bu hükûmetlerde altı farklı eğitim bakanı görev yapmıştır. Bunlar arasında A. Tevfik İleri, icraat ve söylemleriyle ön plana çıkmıştır. Rıfkı Selim Burçak, Celal Yardımcı, Ahmet Özel ve Atıf Benderlioğlu dönemin diğer eğitim bakanlarıdır. 1950 sonrası eğitim politikasının temel karakteristiklerinden biri *1948 İlköğretim Programı*'yla başlayan Amerika eksenli eğitim zihniyetinin giderek artması ve "millî ve manevi değerlere" bağlılığın sürekli vurgulanmasıdır. Aslında tezat gibi duran bu durum zamanla normalleştirilmiştir. 1950 sonrasında eğitim bütçesine ayrılan payın giderek arttığı gözlenmektedir.

DP döneminde ilki Şubat 1953'te, diğeri, Mart 1957'de iki Maarif Şûrâsı yapılmış ve bunlardan birincisinin ana gündemi ilköğretim olmuştur. İlköğretiminin yaygınlaştırılması ve okuma yazma öğretimi temel amaç olduğundan "akşam kursları" açılmıştır. Eğitime ayrılan bütçe önceki hükûmetlere göre oran bakımından artırılmış olsa da, köyden kente göçün hızlanması ve yüksek doğum oranı sebebiyle eğitim hizmetleri giderek ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. 1950'de 17,428 olan okul sayısı 1961'de 24,394 olurken, öğrenci sayısı 1.616.626'den 2.866.501'e, 35.871 olan öğretmen sayısı da 62.526'ya yükselebilmiştir. Öğrenci sayısındaki artış % 85'lere varırken, eğitime yatırım ancak % 35'e çıkabilmiştir.

Okul öncesi eğitimle ilgili anlamlı bir gelişme olmamış, anaokuluna çocuk göndermek hâlâ lüks olarak görülmüştür. Gazi Eğitim Enstitüsü'nde "Özel Eğitim Bölümü" 1952'de kurulmuş ancak ihtiyaca cevap verecek gelişmeler olmamıştır. 1951'e kadar Sağlık Bakanlığı'na bağlı olan Sağır, Dilsiz ve Körler Okulu, Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. 1958'de Rehberlik Araştırma Merkezi kurulmuştur.[13] 1951'de eğitimde fırsat eşitliği adına ilk eğitimini tamamlayamayanlar için akşam okulları açılmıştır. Halk eğitimi, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan halk eğitim bürolarıyla ve köylerde halkodalarıyla sürdürülmüş ve 1960'tan sonra Halk Eğitim Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

1951'den itibaren imam hatip okullarının sayısı hızla artmıştır. Bununla birlikte din eğitimi de ortaöğretimin tamamına getirilmiş, 1959'da imam hatiplerin öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere Eğitim Bakanlığı'na bağlı Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır. Din dersleri isteğe bağlı olarak 1956'da ortaokullara konulmuştur. Aslında bütün bu gelişmeler, İnönü dönemi politikalarının biraz daha genişletilmesi ve ilerletilmesinden ibarettir.

13 Zafer Tangülü, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2012, s.400.

CamScanner ile tarandı

Köy Enstitüleri İlköğretmen okullarıyla birleştirilmiş ve yeni öğretmen okulları açılmıştır. Bu dönemde yurtdışından eğitim uzmanları getirilmiş ve bir anlamda eğitim sorunlarına onlardan (beyhude) çözüm beklenmiştir. 41'i Amerikalı olmak üzere 44 uzman eğitimci davet edilerek[14] raporlar hazırlanmıştır.

Menderes döneminde de eğitim için yurtdışına talebe gönderme uygulamasına devam edilmiştir. Amerikan Ford Vakfı tarafından desteklenen özel programlı lise çalışmaları, 1953-54 öğretim yılında Deneme Okulu adıyla İstanbul Atatürk Kız Lisesi ve ardından Ankara Bahçelievler Liselerinde "Deneme Okulu Taslak Programı" şeklinde pilot okullar olarak uygulanmıştır. Bu okullardan sonra altı okulda daha bu uygulama yapılmıştır.[15]

Menderes döneminde açılan ve Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahip olan okullardan biri de Maarif Kolejleridir.[16] Yabancı dille eğitim yapan, yabancı öğretmenler çalıştıran, ilk önce sadece erkeklere yatılı şekilde eğitim veren ve dönemin şartları gereği hayli pahalı olan bu okullardan 1955'te beş tane açılmıştır. Eskişehir, İzmir, Kadıköy, Konya, Samsun ve 1956'da açılan Diyarbakır Maarif Kolejlerini, aradan on beş sene geçtikten sonra Bursa, Ankara, Erzurum ve Adana Maarif Kolejleri izlemiştir. Yüksek bir ücretle eğitim yapan Maarif Kolejleri 1964'te bir taraftan gündüzlü öğrenci kabul etmeye başlarken diğer yandan kızlara da kapısını açmıştır. Maarif Kolejleri bir anlamda üst düzey personel yetiştirmeyi amaç edinen, ilk başlarda millîlik vurgusu yapılmasına karşın yabancı dille eğitim yapan ve 1970'li yıllarda "milliyetçi eğitim" sloganına dönüşen okullar olmuştur. Bu okullarda görev yapan Amerikalı "Eğitim Gönüllüleri", *Fulbright Sözleşmesi* doğrultusunda gelen öğretmenlerin verdikleri eğitimler üzerine tartışmalar yapılmıştır. Maarif Kolejlerinin, millî olmadığı, eğitimde fırsat eşitsizliğine sebep olduğu, memleketin bütün okullarının nitelikli olması gerektiği gibi sebeplerle 1975'te önce adı Anadolu Lisesi'ne çevrilmiş, sonra da onlarcası açılarak niteliği düşürülmüş ve bir anlamda yok edilerek eşitlik üstte değil, altta sağlanmaya çalışılmıştır.

14 Mustafa Şahin, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Uygulamalarında Yabancı Uzmanların Yeri (1923-1960)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1996, s.230.

15 Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.267.

16 Mehmet Gündüz, *Türkiye'de Yabancı Dilde Öğretim Yapan Resmi Ortaöğretim Kurumları: Maarif Kolejleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, AİİTE, İstanbul, 2017.

Yüksek Öğretmen Okulları

1948'de kapatılan İstanbul Muallim Mektebi, Terbiye Enstitüsü ve Yüksek Öğretmen Okulu 1950 sonrasında yeniden açılmıştır. 1950'de ilkokul öğretmenleri şehir öğretmen okullarıyla Köy Enstitülerinde yetiştiriliyordu. İlkokul öğretmenlerinin şehir-köy ayrımı olmadan tek elden yetişmesi gerekçesiyle 1954 tarihli kanunla ilköğretmen okullarıyla Köy Enstitüleri birleştirilmiştir. 1959'da Talim ve Terbiye Heyeti, Ankara'da Yüksek Öğretmen Okulu kurulmasını kararlaştırmıştır. 1958-1959 eğitim ve öğretim yılında Bursa'da, 1959'da İzmir Buca Eğitim Enstitüsü açılarak[17] öğretmen yetiştirilmeye devam edilmiştir.

1960'tan 1980'e Demokrasi, Şiddet ve Hızlı Toplumsal Değişme Sürecinde Eğitim

27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askerî darbe Türkiye'de sadece siyaseti değil, bütün toplumsal dinamikleri ve kültürel unsurları da köklü bir şekilde değiştirmiştir. %10'un üzerinde gerçekleşen nüfus artışı, tarımda makinalaşma ve köyden kente göçün inanılmaz boyutlara ulaşması, mevcut eğitim imkânlarını yetersiz hale getirmiştir. Yeni Anayasa'da ilköğretim, yükseköğretim ve üniversiteyle ilgili teferruatlı maddeler yer almıştır. Kültür ve eğitim hayatının planlanabilmesi için 1960-1981 arasında dört defa Eğitim Şûrâsı toplanmış, ayrıca 1963'ten sonra her beş yılda bir hazırlanan kalkınma planlarında eğitime de yer ayrılmıştır. 1963'te kurulan TÜBİTAK, Türkiye'de bilimsel ve teknolojik araştırmalar için öncü rol oynamıştır. Bir yıl sonra ODTÜ, Ford Vakfı ve Eğitim Bakanlığı girişimiyle Fen

17 Betül Batır, "1940 Sonrası Eğitim", *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi*, Ed. Mustafa Gündüz, İdeal & Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.165.

CamScanner ile tarandı

Liselerinin kurulması üstün yetenekli çocukların seçimi ve eğitimi için yeni bir başlangıç olmuştur.

1948'de değiştirilen İlköğretim Programı, 1962'de darbe etkisiyle dönemin şartlarına uygun olarak yeniden yazılmıştır. 1968'de değişim olduysa da bu bir öncesinin revize edilmiş halidir. Yeni programda "*eğitim hayat içindir*" mottosuna vurgu yapılırken, demokrasiye ve endüstriyel gelişimlerin önemine değinilmiştir. 1924'ten izler taşıyan programda pragmatik felsefe ve resmî ideolojinin kuvvetle tahkim edilmesi[18] söz konusudur. Genel eğitim programları yanında mevzuat yığınlarıyla hantal bir yapıya doğru evrilen eğitim sistemi, sürekli değişen program ve yönetmelikleriyle eklektik ve tutarsız bir hal almaya başlamıştır. 1970'lerden sonra ilkokul, ortaokul ve lise bitirme sınavlarının kaldırılması eğitimde niteliğin iyice azalmasına ve bütün dikkatin niceliğe verilmesine yol açmıştır. Aynı dönemde öğretmen açığı ve aşırı ideolojik kamplaşmalar yüzünden önce mektupla, daha sonra üç aylık yaz tatili döneminde "*jet öğretmen yetiştirme*" politikalarıyla öğretmen yetiştirmede standart iyice dağılmıştır. Reform olarak sunulan yeniliklerin hiçbiri nitelikli, kalıcı ve başarıyı arttırıcı olamamıştır.[19]

Eğitim sistemi açısından 1970'li yılların en önemli gelişmelerinden biri 1973'te yürürlüğe giren, 1739 sayılı *Millî Eğitim Temel Kanunu*'dur. Kanun Türk eğitim sistemini örgün ve yaygın eğitim olarak iki ana bölüme ayırmış, on dört temel ilke getirmiş, eğitimin temel ve alt amaçlarını belirlemiştir. Söz konusu amaçlara bakıldığında bir taraftan bireysel, gelişmeci, ilerlemeci, özgür bir içerik sunulurken, diğer taraftan da kişileri belli ilkelere sabitleyen, bireyi devlet ve toplum gibi aşkın yapılar karşısında edilgen hale getiren bir felsefe benimsenmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde başlayan okul öncesi eğitim 1980'lere gelindiğinde hâlâ lüks olarak görülmüş ve iki binli yıllara kadar da önemsenmemiştir. Bu düzeyde okullaşma 1980'lere kadar %5'e bile ulaşamamıştır. 1961 tarihli İlköğretim ve Eğitim Kanunu, ilköğretimin Bakanlık teşkilatındaki yeri, örgütlenme biçimi ve ildeki ilköğretim görevlileri/ teşkilatı ile ilgili hükümlere yer vermiştir. Bu kanunun ilköğretim kurumları ve öğretim süresiyle ilgili maddelerinde 1973, 1997 ve 2012 yıllarında önemli değişiklikler yapılmıştır. 1950'den itibaren köy ve şehirlerde ilköğretimin beş yıla çıkarılmasının ardından, zorunlu eğitimin sekiz yıla uzatılması 1970'lerden sonra tartışılmış ve pilot uygulamalar başlamıştır.

Cumhuriyet dönemi eğitim sisteminin kronik sorunlarından biri olan din eğitimi ve öğretimi bu dönemde de artarak devam etmiştir. 1960 darbesinin ardından imam ve hatip okullarının sayısı artmıştır. 1924'te liselerden kaldırılan din

18 Sümer Aktan. *Curriculum Studies in Turkey, A Historical Perspective*, Palgrave Mcmillan, New York, 2018, s. 205-218.

19 Necdet Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.123.

dersleri, 1967'de isteğe bağlı olarak yeniden konulmuştur. 1976-77'den sonra orta ve liselerin son sınıflarına bu ders getirilmiştir. Ahlak bilgisi dersi 1974-75'te ilk ve ortaöğretim programlarında zorunlu hale gelmiştir.

1960'ların başında toplam okul sayısı 24.398 iken, 1980'de 45.507'e yükselmiştir. Aynı zaman aralığında öğrenci sayısı 2.866.501'den 5.653.069'a, öğretmen sayısı da 62.526'dan 211.573'e yükselmiştir. Okul sayısındaki artış % 100'e yaklaşırken, öğrenci sayısındaki artış daha yüksek, öğretmen artışı ise 1974'te başlayan ideolojik atamalar sebebiyle üç kattan fazla artmıştır.

"Yeni Dünya Düzeni"ne Geçiş: 1980-2002 Arasında Eğitim

1980'lerde her ne kadar soğuk savaş süreci devam ediyor olsa da başta ekonomi olmak üzere, sosyal, kültürel, dinî ve felsefî alanda kısa bir süre sonra gerçekleşmesi beklenen gelişmelere hazırlık bâbında önce darbeler sonra da yeni siyasal sistemler kendini göstermiştir. 1970'lerin ikinci yarısındaki şiddetin 12 Eylül 1980'deki askerî darbeyle son bulmasının ardından Türkiye'nin iktisadî, siyasî ve kültürel hayatında da ciddi değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Eğitim konusu, yeni Anayasa'da daha teferruatlı yer almış, ilk, orta ve yükseköğretime ilişkin sıkı kanunlar gelmiştir. 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu, o günden bu yana sürekli tartışılmaktadır. Yeni eğitim programlarında "Türk tarih tezinden, Türk-İslam sentezine"[20] geçildiğine dair iddialar yer alırken, eğitimin bütün kademelerine servis edilen ideolojik Atatürkçülük felsefesiyle apolitik bir neslin yetiştirilmesi öngörülmüştür.

Hızla artan nüfus ve şehre göç eğitim talebini arttırmış, üniversiteler önünde yığılmalar oluşmuş ve rekabet yükselmiştir. Alternatif bir eğitim sitemi haline gelecek olan dershane gerçeği böylece ortaya çıkmıştır. 1980-2000 arasında Eğitim Şûrâsı altı defa toplanmıştır. 1990'ın başlarına kadar Avni Akyol ve Hasan Celal Güzel gibi eğitime ciddi katkılar yapan uzun süreli eğitim bakanları görev yapmıştır. *Milli Eğitim Temel Kanunu*'nun amaç ve ilkelerinde 1989'da bazı değişiklikler yapılmıştır.

1920'den itibaren adı sürekli değişen Eğitim Bakanlığının adı 1989'da Milli Eğitim Bakanlığı olmuştur. 1980 sonrasında öğretmen yetiştirme, ders kitapları ve din eğitim ve öğretimi yeniden ele alınmıştır. 1989-1990'da Anadolu öğretmen okulları kurulmuş, buradan mezun olanlara eğitim fakültelerine giriş kolaylığı getirilmiştir. Öğretmen yetiştiren kurumlarının dört yıla çıkarılmasıyla birlikte 1982'de eğitim yüksekokulları kurulmuştur. Görevde olan öğretmenler için lisans

20 Etienne Copeaux, *Ders Kitaplarında (1931-1993), Türk Tarih Tezinden Türk İslâm Sentezine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

CamScanner ile tarandı

ve yüksek lisans tamamlama programlarına başlandıysa da bu diploma dağıtmaktan ileri gitmemiştir. Ders kitaplarının yeniden yazılması gündeme gelmiş ve 1985'te yönetmelik hazırlanmıştır. Hemen ardından 1400 kitabın üç ayda yazdırılması işine girişildiyse de, ortaya çıkan kaos eğitim bakanının istifasıyla sonuçlanmıştır. Ders kitabı yazma işi büyük ölçüde plansız, bilimsel verilerden ve gelişmelerden kopuk olarak piyasaya terk edilmiş, bu günlere kadar büyüyerek devam eden devasa bir ranta dönüşmüştür.

Okuma yazma oranı 1927'de % 10'lar civarında iken 1960'larda % 40, 1980'lerde % 69'dur. Bu oran kadınlarda daha düşüktür. Resmî veriler böyle gösterse de gerçekten de bu kadar nüfusun okuryazar olduğu kuşkuludur. Aynı şekilde okullaşma oranı da hayli geriden seyretmektedir. 1990'lara doğru fizikî ve beşerî imkânların yetersizliğinden dolayı, ilkokullar Sakaoğlu'nun ifadesiyle "çocuk siloları"na[21] dönmüştür. 1993'ten sonra ders geçme ve kredili sistemin uygulanmasıyla, liselerin eğitim kalitesi hızla düşmüştür. Lise bitirmek işe yaramaktan çıktığı için 1990'da başlatılan LİMME (Lise Mezunlarını Meslek Edindirme) projesinden de netice alınamamıştır. Özel öğretimle ilgili 1985'te çıkarılan yönetmeliğin büyük ölçüde para kazanmaya yönelik olduğu bile yakın zamanda fark edilmemiştir.

1981 Anayasası'na göre din dersleri devletin gözetim ve denetiminde zorunludur. Din dersi ve ahlâk bilgisi dersleri 1982-83'te birleştirilip ilk ve orta öğretimde zorunlu dersler arasında yer almıştır. 1960'larda olduğu gibi, 1980 darbesinin ardından imam ve hatip liselerinin sayısı artmışsa da, büyük ölçüde toplumun talebiyle açılan bu okulların toplam eğitim içindeki oranı % 3 civarında kalmıştır.

Türkiye'nin yakın tarihinde siyasî, ekonomik ve kültürel hayatın dönüm noktalarını darbeler belirlemiştir. 28 Şubat 1998'de gerçekleşen post-modern darbenin etkisini en belirgin hissettirdiği alan kuşkusuz eğitimdir. 1970'lerden beri tartışılan ilköğretim süresinin uzatılması, askerî darbenin emri olarak kesintisiz sekiz yıla Ağustos 1998'de çıkarılmıştır. Taşımalı eğitimin başlaması, köy-şehir nüfusu dengesini daha da bozmuştur. Meslek liselerinin ortaokul kısımları kapatılarak, imam hatip liselerinin azaltılması öngörülmüştür. Ancak bu karar ülkedeki meslek lisesi eğitimini ciddi biçimde olumsuz etkilemiştir. İmam hatiplere ilgi hızla düşürülürken, din eğitimi sıkı denetim altına alınmış, üniversitede başörtüsü meselesi sıkı takip edilmiş, ilahiyat fakültelerinin sayısı azaltılmıştır.

Öğretmen yetiştirmede 1992'den itibaren tek sisteme geçiş sağlanmış, öğretmen kaynağının membaı eğitim fakülteleri olarak belirlenmiştir. 1998'de eğitim fakültelerinin programında da ciddi değişime gidilmiş, bölümler yeniden yapılandırılmıştır. Aynı yıllarda öğretim elemanı yetiştirmek için binlerce lisansüstü

21 Sakaoğlu, *age*, 1992, s.134.

talebe Avrupa ve Amerika'ya gönderilmiştir. Her ne kadar eğitim programlarında radikal/bütünsel değişimler olmasa da yeni yönetmeliklerde Avrupa Birliği kriterleri sürekli aranan bir nitelik haline gelmiştir. Aynı zamanda Avrupa Birliğiyle kültürel entegrasyon ve mobilizasyon da bu dönemde başlamıştır.

"Modernizmi İçselleştirmek": 2002 Sonrası Türkiye'de Eğitim

Özellikle 1998'den sonra Türkiye'nin ekonomik ve siyasî bakımdan içine düştüğü derin kriz, yeni kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 3 Kasım 2002 genel seçiminde tek başına iktidara gelmesiyle yeni bir düzleme evrilmiştir. Bu tarihten sonra eğitimde büyük değişim ve dönüşümler görülmeye başlanmıştır. AK Parti dönemi eğitimde her bakımdan nicel artışın yaşandığı bir dönem olarak görülebilir. Okul sayılarından, öğretmen, eğitimci ve personel sayısına, okullaşma oranlarından, bütçeden eğitime ayrılan paya, yeni kurulan üniversite sayısından özel öğretim kurumlarına onlarca kat artıştan söz edilebilir. Ancak bu nicel artışın nitelik yönü, eğitim felsefesi, paradigması, zihniyeti, getirdiği yenilik, Türkiye'yi taşıma ve dönüştürme kapasitesi gibi yönleri ciddi biçimde tartışılabilir.

2002 Sonrası Nicel Gelişmeler[22]

2003'te 347,000 olan derslik sayısı, 2018'de 629,166'ya, ilköğretim okullaşma % 90'dan, % 99'a, ortaöğretimde % 50'den % 82,5'e, net okullaşma oranı, % 95,76'ya, net okuryazarlık, % 97'ye yükselmiştir. 2019 Ağustos ayı itibarıyla tüm eğitim kademelerinde 1 milyon 60 bin civarında öğretmen görev yaparken, öğrenci sayısı 17 milyonu geçmiştir. 6-13 yaş arasında net okullaşma % 99 civarındadır. 14-17 yaş arasında % 88, 15-19 yaş arasında ise bu oran % 71'dir ve % 85 olan OECD ortalamasının hayli gerisindedir. Özellikle kızlara yönelik pozitif ayrımcılıkla kız çocuklarının okula gitmesi ve okullaşma oranında ciddi artışlar kaydedilmiştir.

Okul öncesi eğitim Akyüz'ün de belirttiği üzere[23] Cumhuriyet döneminde son zamanlara kadar çok yavaş ilerlemiştir. 2000'lere kadar okul öncesinde okullaşma % 10'un altındadır. 2017-18'e gelindiğinde okulöncesi eğitimde 31,246 okul, 1,500,000 öğrenci, 84,257 öğretmen 79 bin derslik, öğrenci başına 8,111 TL/2220 $ harcama ile net okullaşma oranı 38,5'e çıkmıştır. Tüm kademeler arasında en yüksek artış okul öncesi eğitimde gerçekleşmiştir.

Özel eğitime 45,815 civarında öğrenci devam etmektedir. Özel öğrenim kurumlarına giden öğrenci sayısı 1 milyon 351 bindir. Tüm kademelerde özel öğre-

22 Dipnotta belirtilenlerin haricindeki veriler TÜİK ve MEB istatistiklerinden alınmıştır.
23 Akyüz, *age*, s.347.

CamScanner ile tarandı

tim öğrencilerinin oranı henüz % 10 değildir.[24] Özel öğretim kurumları son on yılda üç kat artmıştır.

Aynı artış ilk ve orta öğretim kademelerinde de görülmüştür: 2017-18 öğretim döneminde ilköğretimde 24,967 okul, 5,104,599 öğrenci, 297,176 öğretmen, 226,114 derslik ile öğrenci başına 5,782 TL/1582$ harcama yapılarak okullaşma oranı % 92'ye ulaşmıştır. Bunun bir üst kademesi olan ortaokullarda 18,745 okulda 5,590,134 öğrenci, 339,850 öğretmen, 185,672 derslik ile öğrenci başına 5,846 TL/1600 $ harcama yapılarak net okullaşma oranı %83,6'ya yükselmiştir. Liselerde ise, 11,783 okul, 5,689,427 öğrenci, 347,969 öğretmen, 204,268 derslikte eğitim görülmektedir. Lisede öğrenci başına 8,750 TL/2,395 $ harcama yapılmaktadır.

28 Şubat sonrasında orta kısımları kapatılan İmam Hatip Okulları 2003'ten sonra artmaya başlamıştır. 2018'de İmam Hatip Ortaokulu sayısı 3,286'dır. Bu okullarda 723,108 öğrenci 259,453 öğretmen ile ders yapılmaktadır. Ülke genelinde 5,590,134 orta öğretim öğrencisi olduğu düşünüldüğünde İmam Hatip orta kısım talebesi % 12,5 civarıdır. Aynı şekilde ülkede, 1,605 İmam Hatip Lisesinde 627,503 öğrenci, 42,879 öğretmen ile eğitim yapmaktadır. Toplamda 5,689,427 öğrenci olduğuna göre İmam Hatip Liselerine giden öğrencinin oranı % 11 civarıdır.

Bütçeden eğitime aktarılan kaynak 2002'de % 9,4'ten (11 milyar) 2018'de % 18'e (134 milyar) yükseltilmiş. MEB bütçesi 1,3 milyardan 4,74 milyara ulaşarak beş kat arttırılmıştır. Bütün kademelerde öğrenci başına 4,008 TL /2,389 $ harcama yapılmaktadır. Her ne kadar toplamda eğitime, özelde öğrenci başına harcama arttırılmış olsa da bu rakamlar gelişmiş ülkeler ve OECD rakamlarının hayli altındadır. Derslik sayısı son on yılda % 54 artarken, şube sayısı % 37 artmış ve böylece derslik başına düşen öğrenci sayısı ilkokullarda 21, ortaokullarda 24'e kadar gerilemiştir. Ancak bölgelere göre büyük farklılıklar vardır. Örneğin, İstanbul'da bu oran 40'ın üstündedir.

İlk ve ortaöğretimde görülen nicel gelişmeler üniversitede de kendini göstermiştir. 2002'de 76 olan üniversite sayısı 2019'da 2017'ye, akademik personel sayısı, 76,090'dan 162,000'e yükselmiştir. Üniversite sayısı bu kadar artmasına karşın, talep sürekli yükselmiş, 2018'de üniversite sınavına 2.381.590 aday başvurmuştur. Başvuranların % 36'sı bir programa yerleşebilmiştir. Arz ve talep arasındaki denge daha da zayıflamış, çoğu üniversite yeterli öğrenci alamamış, kontenjanlar boş kalmıştır. Aynı zaman aralığında yükseköğretimde net okullaşma % 13'ten % 43'e yükselirken öğrenci sayısı, 1,9 milyondan, 7,5 milyon civarına ulaşmıştır. 2002'den itibaren yükseköğretimde öğrenci başına yapılan harcama da sürekli artmıştır. 2018'de kişi başına 13,652 TL/3,736 $ harcanmış (bu oran 2012'de 6,500 $ civarındadır) olsa da bu oran da OECD rakamlarının hayli altındadır.

24 *Eğitime Bakış -2018, İzleme ve Değerlendirme Raporu*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara, 2018, s.50.

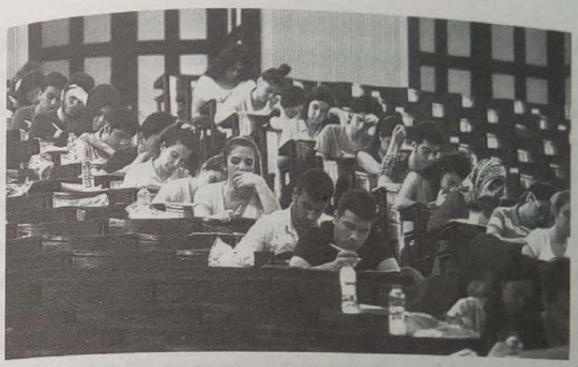

Üniversite Sınavından Bir Görüntü

2018 yılı itibarıyla ülke genelinde 310 Fen Lisesi, 92 Sosyal Bilimler Lisesi, 74 Spor lisesi, 82 Güzel Sanatlar Lisesi, 59 özel Akşam Lisesi, 331 Özel Fen Lisesi, 27 Özel Fen ve Teknoloji Lisesi, azınlık ve yabancılara (Ermeni, Musevi, Rum, İtalyan, Alman, Fransız, Amerikan) ait de 22 orta öğretim kurumu eğitim yapmaktadır. Bunun yanında 150 BİLSEM eğitim vermektedir.

2003 Sonrasında Ders, Program, Felsefe Yönünden Gelişmeler

2003'ten sonra eğitimde niceliksel gelişmelerin yanında program, felsefe, demokratikleşme yönünden de değişimler ve gelişmeler yaşanmıştır. Bunların başında kuşkusuz 2005'te başlayan eğitim programlarının felsefesinde ve öğretme, öğrenme yöntemlerinde tercih edilen değişimler gelmektedir. Bilginin oluşum sürecinden aktarma ameliyesine, öğretmen ve öğrencinin konum ve statüsünden eğitim öğretim araçlarının fonksiyonunu etkileyen bilişselci-davranışçı yaklaşımdan oluşturmacı felsefeye geçiş bu dönemde başlamıştır. Bu felsefeye göre bilginin oluşum, inşa ve intikali kişilerin hazırbulunuşluk düzeyi, performansı, çevresel faktörlere göre değişmektedir. Şu halde herkesin eşit kabul edildiği bir öğretme sisteminden ziyade bireysel farklılıkları gözeten, öğretmenden ziyade öğrencinin ön planda olduğu bir öğretme yöntemi benimsenmiştir. Ancak bu sistemi uygulayacak olan eğitim personelinin tamamına yakınının geleneksel yapısalcı yaklaşımla eğitim yapıyor olması söz konusu reformun ne kadar anlamlı ve başarılı olduğu yönündeki kuşkuları arttırmaktadır.

28 Şubat döneminin ürettiği eşitsizliklerin başında katsayı, başörtüsü, zorunlu-kesintisiz sekiz yıllık ilköğretim uygulamaları geliyordu. Ak Parti iktidarının ikinci hükümet döneminden sonra bu uygulamaların değişmesi yönünde adımlar atılarak eğitimin fırsat ve imkân eşitliği yönünde gelişmeler yaşandı. Bunların

CamScanner ile tarandı

başında yaygın olarak 4+4+4 olarak bilinen *6287 Numaralı Kanun* 2012 yılında çıkarıldı. Bu kanun ile ilköğretimin kesintisiz olarak sekiz yıl olması yerine ilkokul, ortaokul ve lisenin dörder yıl olmak üzere zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması benimsendi. İmam hatiplerin orta kısımları yeniden açılırken, Anadolu liseleri ve yabancı okulların ortaokul kısımları açılmadı. Zorunlu eğitim süresi çağdaş dünya devletleriyle büyük ölçüde eşitlenirken, ortaokuldan sonra açıktan okuma imkânı getirilerek birey ve aileye tercih hakkı tanınmış oldu.

6287 Numaralı Kanun'un getirdiği önemli değişimlerden biri, üniversiteye girişte katsayı engelinin kalkmasıdır. Daha önceden meslek liselerinden mezun olanların maruz kaldığı bu haksız uygulama kaldırılarak, bütün öğrencilerin sınavdaki doğruları eşit katsayı ile değerlendirilmeye başlanmıştır. 2010 yılından sonra üniversitede başörtüsü sorunu kalktığı gibi lise ve ortaokullarda ve daha sonra da kamusal alanda çalışanlara kıyafet serbestiyeti sağlanmıştır.

2012'deki kapsamlı değişim sonrasında, seçmeli derslerde de yeniliğe gidilmiş ve alternatifler çoğal(tıl)mıştır. En başta yerel dil ve lehçelerin seçmeli dil olarak okutulmasına imkân tanınırken, üniversitelerin bazı bölümlerinde "yaşayan diller" bölümü kurulmuştur. Bunun yanında yerel dillerin özel dil kurslarında öğretilmesi serbest hale gelmiştir. Ortaöğretimde seçmeli olarak "hukuk ve adalet" dersi ile "Kur'an-ı Kerim" ve "siyer" gibi dersler yer almıştır.

Eğitimin demokratikleşmesi ve 1920'lerden beri devam eden militer yapısının değişmesi yolunda sert ideolojik tepkilere rağmen adımlar atılmış ve "And" uygulamasına son verilmiştir. Bu konuda diğer önemli bir değişim de "Millî Güvenlik Bilgisi" derslerinin kaldırılmasıdır. Bunun bir uzantısı olarak, 19 Mayıs kutlamalarındaki militer unsurlar ve toplu stadyum kutlamalarına da son verilmiştir. Bütün bunlara karşın, eğitimdeki militer ruhun tam olarak ayıklanabildiği söylenemez.

Eğitimde fırsat eşitliği ilkesi ve 2005 reformunun gereği olarak teknoloji kullanımını arttırmak amacıyla FATİH (Fırsatları Arttırma ve Teknolojiyi İyileştirme) projesi için yüksek bütçeler ayrılmış ve ücretsiz tabletler dağıtılmıştır. Hiçbir alt yapısı, fizibilitesi, yazılım ve donanım kapasitesi olmayan bu projenin beklenenden çok az netice verdiği, büyük bir israfa sebep olduğu söylenebilir. Buna karşın, 2015'te başlatılan zahmeti ve külfeti az olmasına karşın daha verimli içerik sunan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) projesinin amaca hizmet ettiği belirtilebilir. 2003-2004'ten itibaren ders kitaplarının ücretsiz olması 2014-2015'ten sonra özel öğretim kurumlarının da bu uygulamaya dâhil edilmesi, özel öğretime teşvik burslarının verilmesi olumlu görülebilecek gelişmelerdir. Buna karşın ders kitapları hazırlanırken bilimsel, pedagojik, millî ve yenilikçi içerik gibi hususlara dikkat edilmeden, tamamıyla ranta terk edilmesi ciddi bir tartışma alanıdır. 1980 sonrasında başlayan ve Türk eğitim sisteminin kangreni haline gelen dershaneler

2013'ün sonlarında kaldırılmış, çoğunun yerine temel liseler açılmıştır. Aşırı rekabetin olduğu bir ortamda dershanelerin yerini dolduracak alternatiflerin üretilememesi, var olan yapısal sorunları gizlemekten ve ötelemekten başka bir anlama gelmemiştir.

2000'li yıllardan sonra öğretmen yetiştirilmesi ve atamasına da önem verildiği görülmektedir. KPSS, sözleşmeli ve ücretli öğretmenlik gibi uygulamalar da bu dönemde başlamıştır. 2019'da 1 milyon 60 binin üzerinde öğretmen görev yapmaktadır. İlk ve orta öğretimde şube başına öğrenci sayısı 20'ye kadar düşmüştür. Ancak öğretmenlerin kendilerini yenilemesi, hizmet içi eğitim, lisansüstü eğitimin teşvik edilmesi, özlük haklarının iyileştirilmesi hususlarında istenilen niteliğin sağlandığı söylenemez. Özellikle hizmet içi eğitimde anlamlı hiçbir gelişme sağlanamamıştır. Türkiye'de öğretmen sorunu hâlâ atama ve maaş arttırmaya indirgenmektedir. Oysa çağdaş dünyada sınıfta/eğitimde eğitimciye tanınan inisiyatif bakımından Türkiye en gerilerde yer almakta, öğretmenin yetki kullanımı % 8 civarındadır.[25] Bu yönüyle Türkiye eğitim sistemi Tanzimat yıllarında içine girdiği aşırı merkeziyet girdabından kurtulabilmiş değildir.[26] Reform olarak sunulan birçok değişim, bürokrasi, mevzuat ve merkeziyet değerlerini daha da pekiştirmektedir.

2006, 2010 ve 2014 senelerinde gelenekselleşmiş Eğitim Şûrâsı toplanmış ve bakanlığa tavsiye kararlar iletmiştir. 2014'te "bireyden insana" temasıyla yapılan son eğitim şûrâsında din eğitiminin yaygınlaştırılması ve Osmanlıca öğretimi konusu kamuoyunda tartışma yaratmıştır. Eğitim bakanlığının danışma organı olan ve 1939'dan beri devam eden Eğitim Şûrâsı, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesinden sonra yayımlanan *302'nolu KHK*'da yer almayarak hükmen kaldırılmış görünmektedir.

Modern eğitim XIX. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmasıyla eş zamanlı olarak Türkiye'ye intikal etmiş, temel unsurları Osmanlı son döneminde kabul edilmiş ve bütün yönleriyle erken Cumhuriyet döneminde yerleşmiştir. 1923 sonrasında yeni kurulan devletin eğitim sistemi pozitivist ve pragmatik eksenli bir felsefeyle yoğrulmuştur. Kemalizm'i temel ideoloji olarak kabul eden bu sistemin özünü milli ve laik karakter oluşturmuştur. Eğitim sisteminin bütün detaylarına dair kanun ve yönetmelikler ile ruh dünyasını oluşturan felsefe ve ritüeller erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmiş, daha sonraki yıllarda küçük çaplı tadiller yapılmıştır. Eğitim dünyası Cumhuriyet'in 100. yılına yaklaşılırken bütün nicel ve nitel gelişmişliğine karşın, avantaj ve dezavantajlarını büyük ölçüde kuruluş dönemi imkân ve sınırlılıklarına hapsetmiş görünmektedir.

25 *Eğitime Bakış*, s.99.
26 Zafer Çelik, Bekir S. Gür. "Turkey's Education Policy During the Ak Party Era", *Insight Turkey*, Cilt: 15, Sayı: 4, 2013, s.158.

CamScanner ile tarandı

Okuma Parçası:

İlber Ortaylı, Maarifin Son 150 Yıldaki Serencamı[27]

Türkiye maarif tarihi; modernleşme denen olgunun kendine özgü bir örneğidir. 18. yüzyıldan beri dünyanın bir kesimi ister istemez yaşamını ve kurumlarını değiştirmek zorunda kaldı. Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ve ardından İran. Uzak Japonya'dan söz etmeyelim. Bu üçü bir coğrafyada idi. Üçünden birinin tarihini oldukça iyi biliyoruz, yani Rusya'nın; İran ve Türkiye'nin modernleşme tarihi karanlıklar içinde. Henüz ve bu karanlıkta bilmemiz gereken konulardan biri eğitim; eğitimin encamını tam anlamıyla bilmiyoruz. Önce olguları bilmek; sonra nehir nasıl, hangi mecradan akmış, öbürleriyle mukayese ederek anlamak gerekir. Modernleşme tarihimizin İran ve Rusya ile mukayeseli olarak yazılması fikrindeyim. Bulunduğumuz yeri anlamak için başka demir alma noktalarını bilmeli.

19. yüzyılın Osmanlı insanı, reformu bir Dünya görüşü değişikliği geçirdiği için yapmadı. Zarurî olan askerî, malî, idarî reformlar nedeniyle yavaş yavaş bir dünya görüşü değişikliğine girdi. Eğitimde değişim, idarî, malî, askerî ıslahat için yapıldı. Değişen eğitim sistemi de yavaş yavaş yeni bir dünya görüşünü getirdi. Eğitim Türkiye'de Fransa devrimini ve pozitivizmini talebeye sınıflarda aşılamadı. Sınıflarda öğrenilen yarım Fransızca ve ulûm-ı tabiîye ve matematiğin, böyle bir siyasî program değişikliği için yeterli olduğu veya metotlu muhakemeyi kaçınılmaz olarak getirdiği tartışılır. Her halükârda cemiyetin her çevresi 19. asır Avrupa medeniyeti ve teknolojisinin üstünlüğünü kabul ediyordu. Ama onu sollamak için bir kesim klâsik medeniyetin müesseseleri ve adabına sarılmayı, bir kesim ise Avrupa'yı izlemeyi savunuyordu. Avrupalılığın mekteb kürsüsünden öğretildiği ve telkin edildiği söylenemez; resmî batılılaşma 20. yüzyılın bir dünya görüşü... Kitlenin batı hayat tarzını benimsemesi ise sanıldığı gibi 1930'ların ve 1940'ların değil 1960'ların ve esas itibarıyla 1980'lerin bir olayı. Yoz batılılaşma tek parti devrinden çok, çok parti döneminin ve merkezî sağ partilerin bilinçsizce, fikirsizce ve sözsüzce, zımnen tezgâh üstüne koyduğu bir hayat biçimi.

Peki, eğitimdeki batılılaşmanın, Türk toplumunun içine girdiği değişim ve anarşideki payı ne? Daha doğrusu eğitim cemiyet hayatıyla nasıl bir diyalog veya iletişim içinde? Burada kimse Ortaçağdan bugüne Batı cemiyetinin gelişim modeline ve o gelişimde eğitim müessesesinin rolüne bakarak kaba benzetmelerle paralellikler kurmak veya hüküm vermek yoluna tevessül etmesin. Türkiye'nin son yüz elli yılında eğitim sistemimiz teknisyen yetiştiren, ama aydın yetiştirmeyen ve daha beteri kendini toplum mühendisliğine aday zanneden bazı okumuşlar yetiştiren bir mekanizmadan ibarettir. Eğitim bu topluma nitelik kazandıran ve yeniden üretimi sağlayan bir müessese değil; gerekli görülen, aslında da gerekli olan ama etkili olmayan bir kesim. Kısacası eğitim bu toplumun dokusunu oluşturan ana unsur değil; oluşumuyla hissedilen bir unsur, ama Türk milletinin fertleri iki asırdır eğitim kurumlarında neşvünema bulan yurttaşlar değil; çünkü eğitim henüz topluma nüfuz eden, tarihe cevap verebilen bir kurum değil. Bu yüzden Türk insanı bugün büyük ölçüde eğitim kurumlarının dışındaki olay ve kurumlardan etkilenerek biçimleniyor. Bu doğal ve normal bir durum değil; çünkü bu dünyada düzgün ve egemen toplumların insanı, eğitim kurumlarında ve o geleneğe tabi ikincil gruplarda biçimlenir. Oysa bizim fertlerimizi biçimlendiren eğitim dışı kurumlar, maalesef düzenli ve ananesi olan ikincil kurumlar değil.

27 Makalenin ilk yayımlandığı yer: "Maarifin Son 150 Yıldaki Serencamı", *Yeni Türkiye, Eğitim Özel Sayısı*, Ankara 1996, Sayı:7, s.462-466 arasından özetlenmiştir.

Herhalde modernleşen üç imparatorlukta (Rusya, İran, Osmanlı) eğitimi bilâ-ücret ve hattâ baiane gerçekleştiren Osmanlı İmparatorluğuydu. 1900'de esas olarak eğitime başlayan İstanbul'daki *Darülfünun* hariç bütün yüksekokullara harç ödenmezdi; üstelik öğrenciye giyim, kuşam, aş, yatak ve harçlık verilirdi. Tanzimat devrinde laik eğitim ibtidaîden Rüşdiye'ye dek teşkilâtlandı. Bir müddet sonra înas (kız) rüşdiyeleri de açılınca; Türk toplum hayatına kadın çalışanlar "muallime hanım" olarak girdi. Benzer durum Osmanlı ülkelerinde Bulgarlar ve diğer gayrimüslim ve Müslim vilâyetler için de geçerli. Kadının, çalışma hayatına madenler ve dokuma fabrikalarında amelelikle girdiği Batı Avrupa ortamına göre farklı bir emansipasyon bu. Tıbbiye, Harbiye, Mülkiye, Mühendis Mektebi, Hukuk Mektebi, Baytar Mektebi hepsi ayrı tüzel kişiliği olan yüksekokullar olup, üniversite çatısı alında toplanmadılar.

Geçen asırda önemli bir sektör ve büyük bir sorun olan yabancı okullar ve gayrimüslim okullarının bugünkü Türkiye'de artık önemini kaybettiği söylenebilir. Yabancı okulların yüzlercesinden ayakta kalan bir ikisi bugünkü şartlarda Türkçe ve yabancı dil eğitimi veren seçkin okullar olarak faaliyete devam etmektedirler. Bu okulların yanında Türk girişimcilerin ve devletlerin yabancı dil eğitimli üniversite ve yüksekokul açmaya devam etmesi ise bir millî görgüsüzlük ve rezalettir. Genelde ne Türkçe ne de İngilizce bilmeyen öğrenci yetiştiren bu okulların ulusal dilde ve İngilizcede eğitim için, hiç değilse Kudüs İbrani Üniversitesi ve Tel Aviv Üniversitesini örnek almalarını tavsiye ederiz.

Geçen asırda Amerikan eğitim kurumları daha çok Doğu Anadolu ve Suriye Filistin'de 400'ü aşkın okul, atölye ve yetimhane olarak kuruldu. Bunlarda fakir ve yetim Ermeni, Süryani, Ortodoks, Arap çocukları yetiştirildi ve cemiyeti (ön planda Hristiyanları) altüst eden bir Protestan cemaat yaratıldı. Amerikan eğitim kurumları öbürlerinden daha pratik olarak hayata hazırlayan bir eğitim veriyordu. Ermeni Süryanî-Kadim ve Ortodoks-Rum kilisesinin hışmını çekti ABD'li misyonerler; ama şark cephesini altüst etmişlerdi. Kiliseler parçalanıyor, cemaatler birbirine düşüyordu. Osmanlı ülkesi ve tebaası içinde Amerikan okullarına kadar hiçbir yabancı okul kendi kültürünü, hayat tarzı ve dünya görüşünü aşıladığı bir gençlik yetiştirmeye muvaffak olamamıştır. Bu okullar sanıldığının aksine Hristiyanlık propagandası yapmıyordu, yerli halktan Amerikalı yetiştiriyorlardı. Amerikalılık, Fransızlık, Almanlık, İngilizlik gibi bir kimlik değildi; asrı hazırın kendine özgü bir kimliği daha doğrusu her yerde geçen bir kimliksizliği idi ve her yerde yerli malı kültürleri ve kimliği daha hızla tahrip ediyordu, halen de ediliyor.

Türk eğitimi bugün tamamen tezatlarla dolu bir manzara arz ediyor. 100 öğrenciyi aşkın kalabalık sınıflar ve suç potansiyeli yüksekokullar yanında; astronomik ücretlerle çocuk okutan ama eğitiminin düzeyi ve niteliği gene birbirine göre farklı okullar var. Bunların eğitim kalitesi hesap kitaba vurulup ilân edilmediği için şaşkın ve aldatılmış çocuklar ve ebeveynler umumi manzarayı oluşturur. Yabancı eğitimine düşkün toplum ve devlet, bu asırda, geçen asırda kurulan Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi) gibi bir müessese de kuramıyor. Bir yandan cehalete terkedilen Avrupa'daki işçi çocuklarımız; bir yanda da sınırlarımızı aşan seçkin eğitim kurumlan var. Kısacası potansiyeli yüksek ama ziyan edilen; bu yüzden de dar kafalıların el atması hattâ bu konuyu düşünmesi ve konuşmasının caiz olmayacağı bir eğitim dünyamız var. Elverir ki eskiden olduğu gibi dürüst, mefkûre sahibi adamlar gene söz sahibi olsun. Bu olmazsa hiç iyi şeyler beklemiyor bizi. Maalesef eğitim sistemimiz büyüyen Türkiye'nin öncüsü değil, ona ayak dahi uyduramıyor; onun gelişimini köstekleyen bir iç engel.

CamScanner ile tarandı